

Сучасні моделі банківського нагляду та напрямки їх розвитку

В даній статті розглядаються сучасні моделі банківського нагляду розвинутих країн світу. Проводиться аналіз розвитку банківського нагляду на Україні, його структура і зміни з розвитком банківського бізнесу.

банківська система, банківське регулювання, банківський нагляд, банківські ризики, ризик-менеджмент

Система банківського нагляду функціонує в усіх країнах з ринковою економікою. Нагляд за діяльністю банків здійснюється з метою забезпечення надійності та стійкості окремих банків та передбачає цілісний і безперервний контроль за здійсненням банками своєї діяльності відповідно до діючого законодавства та інструкцій. Необхідність банківського регулювання та нагляду з боку держави визначається суспільною природою банків. Комерційні банки функціонують в основному як недержавні структури, метою яких є отримання прибутку. Одночасно вони виконують спектр суспільно корисних та необхідних функцій (розрахунково-касове обслуговування підприємств та населення, збереження грошових заощаджень суспільства, кредитування та інші), що й робить регулювання їх діяльності та нагляд обґрунтованим та необхідним завданням держави.

До основних завдань банківського регулювання та нагляду можна віднести: забезпечення стабільності та надійності банківської системи; захист інтересів вкладників; створення конкурентного середовища в банківському секторі; забезпечення прозорості діяльності банківського сектора економіки; забезпечення ефективної діяльності банків, підтримка необхідного рівня стандартизації та професіоналізму в банківській сфері; регулярне отримання від банків звітності і проведення інспекційних перевірок у банках; застосування заходів примусового впливу щодо проблемних банків, накладання штрафів; контроль над неплатоспроможними банками, призначення тимчасової адміністрації, припинення їхньої діяльності, реорганізація та ліквідація банків.

Наукове дослідження теоретичних та практичних аспектів діяльності банківського нагляду в Україні почалося з початку 90-х років, з часів створення служби банківського нагляду. Питання державного контролю за банківською діяльністю в межах досліджень функціонування банківської системи вивчалися такими вітчизняними вченими як О. Василюком, В. Вітлінським, А. Гальчинським, А. Даниленком, О. Дзюблюком, О. Зарубою, Т. Ковальчуком, Н. Костіною, І. Лютим, А. Морозом, П. Нікіфоровою, А. Пересадою, О. Пилипченком, В. Міщенко, М. Пуховкіною, М. Савлуком, В. Ющенком та багатьма іншими. Проблема банківського регулювання та контролю в Росії досліджується такими російськими вченими як З. Бор, Є. Жукова, Л. Красавін, В. Колеснікова, О. Лаврушин, Г. Панов, С. Пятенко, В. Усоскін та інших.

Значну увагу даній проблемі приділяли працівники методологічних служб та

служб банківського нагляду Національного банку України, проте вони зосереджувалися в основному на внутрішніх аспектах цього питання, а не на напрямках подальшого розвитку та реформування наглядового механізму. Отже, відзначаючи вагомий внесок даних досліджень, слід зазначити, що деякі аспекти цієї багатопланової проблеми залишаються недостатньо розкритими, про що свідчать “фінансові кризи” 90-х років та проблеми в діяльності банківських установ на початку XXI сторіччя.

Метою даного дослідження є аналіз систем банківського нагляду в країнах з розвинутою ринковою економікою, вивчення історичних етапів становлення банківського нагляду на Україні та його структури, починаючи з переходу до ринкової економіки, виділення їх позитивних сторін та недоліків, розробка напрямків розвитку наглядового механізму в Україні.

У світовій практиці існують різні моделі здійснення банківського регулювання та нагляду. Дуже важливо, щоб регулятивно-наглядові органи мали всі необхідні повноваження для ефективного виконання поставлених перед ними задач. Крім того, ці повноваження повинні бути передбачені на законодавчому рівні. Найбільшою та однією з самих авторитетних міжнародних організацій банківського нагляду є Базельський комітет банківського регулювання та наглядової практики. До складу цього комітету входять представники 12 розвинутих країн світу: Бельгії, Великобританії, Германії, Італії, Канади, Люксембурга, Нідерландів, США, Франції, Швейцарії, Швеції, Японії.

Організатори Базельського комітету поставили задачу досягти системи загальнонадійного банківського регулювання в світовому масштабі. У відповідності з основними Базельськими принципами важливою специфічною складовою системи банківського регулювання є банківський нагляд. Функцію нагляду за банківською діяльністю можуть виконувати як Центральний банк так і спеціальні установи. Ці установи можуть бути незалежними, підзвітними парламенту країни або створені під егідою міністерства фінансів. Організаційна побудова органів нагляду за діяльністю комерційних банків та їх моделі представлені у таблиці.

Таблиця 1 - Моделі організації банківського нагляду та регулювання в різних країнах

Країна	Орган нагляду за діяльністю банків	Модель, яка застосовується
Австрія	Національний банк Австрії	віїзне інспектування, перевірки зовнішніми аудиторами
Англія	Банк Англії	Базується на матеріалах незалежного аудиту
Німеччина	Управління щодо питань кредитування та Бундесбанк	Базується на матеріалах незалежного аудиту
Іспанія	Банк Іспанії	віїзне інспектування
Італія	Банк Італії	віїзне інспектування
Канада	Міністерство фінансів	віїзне інспектування, перевірки зовнішніми аудиторами
США	Міністерство фінансів, Рада керуючих ФРС, уряди штатів та ін.	віїзне інспектування, безвіїзний контроль
Україна	Національний банк України	віїзне інспектування, безвіїзний контроль
Франція	Банк Франції та Банківська комісія	віїзне інспектування
Росія	Центральний банк РФ	віїзне інспектування, безвіїзний контроль
Японія	Міністерство фінансів і Банк Японії	віїзне інспектування

Таким чином, органи нагляду можуть бути різними за статусом, але серед них

майже всі є державними. Система нагляду у тій чи іншій країні відображає специфічні особливості політичного та соціально-економічного розвитку країни, її традиції тощо.

Банківський нагляд в Італії, Франції, Японії базується в основному на виїзному інспектуванні. Задачі в інспекторів в цих країнах приблизно однакові: оцінка адекватності капіталу, якості активів, якості та ефективності управлінського менеджменту, рівень прибутковості та ліквідності. В Японії наглядові структури (Бюро банків Японії), які включені до складу Міністерства фінансів, здійснюють виїзне інспектування один раз на два роки, при цьому тісно співпрацюючи з Банком Японії. Також міністерство фінансів Японії надає ліцензії банкам на право займатися банківською діяльністю. В Італії нагляд за банківською діяльністю здійснюється Міжміністерським комітетом по кредитам та збереженням на чолі з міністром казначейства та Банком Італії, при цьому виїзне інспектування стабільних банків може проводитись взагалі один раз на шість років. У Франції частота перевірок залежить від розміру і стану банківської установи. Так, невеликі але стабільні банки перевіряються один раз на чотири або п'ять років. Великі банки та банки, які мають нестабільний стан перевіряються один раз на рік. У Франції функціонують три спеціальні структури під егідою Банку Франції і міністерства фінансів та економіки, між якими розподілені регулятивно-наглядові функції: Комітет банківської регламентації, Комітет кредитних установ та Банківська Комісія. Свою увагу французькі наглядовці фокусують, в основному, на питаннях формування резервів та ринкових ризиках.

Банківська система США децентралізована та роздіблена, що зумовлено законодавством. Нагляд в США має ускладнену структуру, пов'язану з складною процедурою отримання дозволу на ведення фінансово-кредитних операцій. Виїзне інспектування проводиться кожні 12-18 місяців. В США наглядові функції виконують декілька офіційних агентств, а саме: Офіс валютного контролю (Office of the Controller of the Currency), Федеральна корпорація страхування депозитів (Federal Deposit Insurance Corporation), Федеральний резервний банк (the Federal Reserve) та уряд США. Тут можна звернути увагу на те, що прикладом незалежної установи від Центрального банку та уряду є Федеральна корпорація страхування депозитів, яка підзвітна конгресу США. Для проведення банківських операцій в США необхідно отримати ліцензію від уряду відповідного штату (при організації банку штату), чи від Управління контролера грошового потоку (при організації банку державного масштабу). Під час виїзних інспектувань в США інспектори оцінюють банк в різних ризикових сферах його діяльності, на основі чого дають загальну оцінку стану банку. Складові цієї оцінки істотно відрізняються в залежності від типу фінансової установи: банк, банківська холдингова компанія, відділення іноземного банку, депозитний банк. В кожному разі оцінка показує, наскільки необхідним є пильний контроль за даною установою. Щокварталу банки надають розширену звітність, де відображається інформація про структуру і строки погашення активів, про склад пасивів і капіталу, про джерела доходів, про витрати та про умовні зобов'язання, звіти про управління ризиками. Завдяки таким звітам банківський нагляд США має доступ до широкого кола інформації, яка дозволяє проводити безперервний безвиїзний аналіз та моніторинг динаміки фінансового стану банку. Також це дозволяє органам банківського нагляду визначити, які проблеми чекають банк у майбутньому, виявити загальні негативні тенденції банківської системи та уникнути кризових ситуацій. Органи банківського нагляду в США також проводять регулярні зустрічі з управлінням банку з метою обміну думками, досвідом, інформацією про проблеми та шляхи їх подолання.

Для цих вищеназваних чотирьох країн (США, Франція, Японія, Італія) характерним є те, що виїзне інспектування обов'язково проводиться при виявленні значних проблем. Інспектори при цьому вивчають матеріали зовнішнього та

внутрішнього аудиту, банківську документацію, проводять зустрічі з персоналом банку. При оцінці банківських ризиків в цих країнах використовується структурна рейтингова оцінка.

Існує також концепція нагляду, у відповідності з якою наглядові органи в своїй роботі базуються на інформації, отриманій від зовнішніх аудиторів, а виїзне інспектування проводять лише у виняткових обставинах по обмеженому колу питань. При такому нагляді від банків вимагають проведення аудиту два рази на рік. В деяких випадках наглядовці проводять зустрічі з аудитором та керівництвом банку. Якщо аудитор знаходить серйозні проблеми у банку вони терміново повідомляють про це органи банківського нагляду. Банк має право самостійно визначати аудиторів, але з переліку, який затверджується наглядовими органами. Служба банківського нагляду має право усунути аудитора від роботи або анулювати результати аудиту, якщо він був визнаний як незадовільний.

Представниками такої системи нагляду є Великобританія та Німеччина. У Великобританії інституціональна побудова банківського регулювання та нагляду визначається особливостями історичного економічного розвитку країни, тенденціями і значною мірою характером банківської системи. В цій країні, завдяки відсутності антимонопольного законодавства і жорсткого контролю за злиттям банків був досягнутий високий ступінь банківського капіталу. Концентрація банківської системи зумовила зосередження функцій банківського нагляду в єдиній установі - Банку Англії, який надає ліцензії банкам на здійснення їх діяльності. У Великобританії взагалі відсутні інспектори-наглядовці, які працюють на постійній основі, при цьому Банк Англії обов'язково проводить виїзне інспектування, для того щоб оцінити сфери діяльності банку та проблеми, які в них виникли. В Німеччині органи нагляду проводять виїзне інспектування дуже рідко, спираючись при цьому на матеріалах зовнішніх аудиторів. Ліцензії банкам Німеччині видає Федеральне відомство по контролю над банками. Ще однією особливістю нагляду Англії і Німеччині є те, що вони проводять виїзне інспектування для того, щоб оцінити та затвердити систему внутрішнього контролю цих країн. Основною задачею служби внутрішнього контролю цих країн є розрахунок необхідного рівня капіталу в залежності від ризиків банківської діяльності.

Канада використовує одночасно і виїзне інспектування і детальні перевірки операцій банку зовнішніми аудитором. Банківський нагляд тут здійснює Бюро нагляду за фінансовими установами. Також банківський нагляд Канади використовує кредитних спеціалістів для перевірки кредитних справ, а також по необхідності використовуються інші спеціалісти в інших областях.

В Росії використовується модель банківського нагляду, заснована на аналізі звітності, яка надається банками, та виїзному інспектуванню. В Росії наглядові функції покладено на службу банківського нагляду при Центральному банку Російської Федерації.

На Україні згідно із Законом України "Про банки і банківську діяльність", а також Законом України "Про Національний банк України" функції банківського регулювання та нагляду здійснює НБУ. З початку 1990-х років розпочався процес становлення банківської системи, при цьому виникла потреба в організації служби банківського нагляду, якої на той час в системі колишнього Державного банку СРСР практично не було. У 1992 році в Центральному банку України було організовано управління банківського нагляду. Модель банківського нагляду яка діє на Україні базується на безвиїзному нагляді та виїзному інспектуванні, яке проводиться один раз на рік.

Слід зауважити, що в перші роки державної незалежності ця сфера діяльності була для України такою ж новою, як і банківська справа. Створення служби

банківського нагляду свідчить про усвідомлення ролі банківського нагляду, спрямованого захищати інтереси вкладників та кредиторів, забезпечувати їхню довіру, але виявилось доволі недовісими з позицій ефективності. На той час служба банківського нагляду не мала структурного розподілу, на неї була покладена робота, починаючи з розробки нормативної бази, закінчуючи ліквідацією комерційних банків. Зрозуміло, що виконувати всі ці завдання ефективно вона була неспроможна. В 1993-1994 роках відбувся розвал численних комерційних банків, створення й функціонування яких мало кримінальний характер, через відсутність контролю при їх реєстрації та ліцензуванні з боку наглядової служби. У 1995 році почалася криза банківської системи України, яка продовжувалася до кінця 1998 року. Половину банків, в зв'язку із втратою капіталу було ліквідовано.

Робота, яка велася службою банківського нагляду ґрунтувалася на застарілих ревізійних підходах, вона була неспроможна швидко реагувати на економічну ситуацію, яка склалася у країні, та швидко оцінювати банківські ризики. Але за цей період НБУ була затверджена низка нормативних документів, які були покликані посилити контроль за діяльністю комерційних банків та підвищити ефективність нагляду за їх діяльністю. Позитивним моментом стало те, що наприкінці 90-х років було проведено реструктуризацію служби банківського нагляду. Система банківського нагляду була скоординована вертикально і зараз функціонує як єдиний механізм у складі центрального апарату та регіональних управлінь НБУ (рис.1).

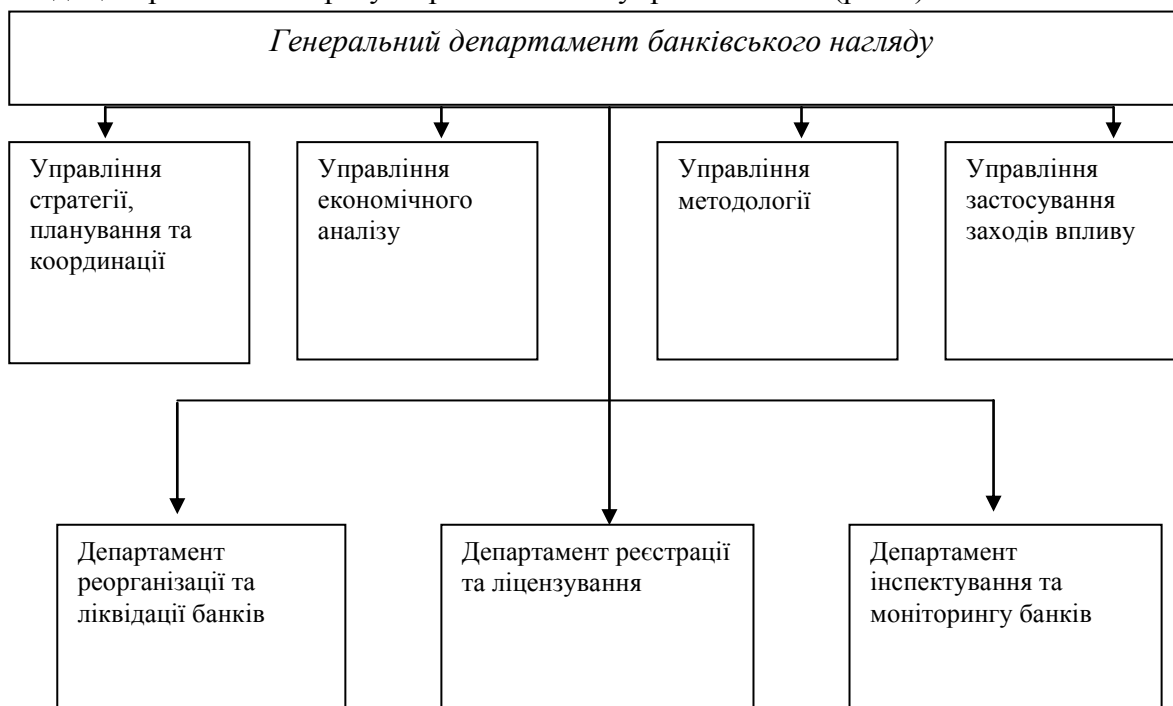

Рисунок 1 - Структура Генерального департаменту банківського нагляду

Пріоритетним напрямком роботи служби банківського нагляду сьогодні є нагляд спрямований на виявлення, оцінку, мінімізацію ризиків та усунення інших явищ, які перешкоджають продуктивній банківській діяльності. Ризики є постійним супутником банківської діяльності. Банківський ризик - це ймовірність втрати фінансових активів або матеріальних втрат зумовлена внутрішніми та зовнішніми факторами, що впливають на роботу банку.

З метою оцінки ризиків Національним банком України було затверджено два документи: Методичні вказівки з інспектування банків "Система оцінки ризиків", затверджених Постановою Правління НБУ від 15.03.2004 року № 104 та Методичні

вказівки “Організація та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України”, схвалені Постановою Правління НБУ від 02.08.2004 року № 361. Методичні вказівки визначають, що пріоритетним завданням служби банківського нагляду є орієнтація на оцінку ризиків, притаманних кожному банку, зокрема, та банківській системі в цілому, а також запровадженню коригуючих заходів на основі оцінки.

НБУ виділено такі ризики: кредитний, ліквідності, зміни процентної ставки, ринковий, валютний, операційно-технологічний, репутації, юридичний, стратегічний. Також НБУ відмічає, що кожний банк може додати до цього переліку ті ризики, які не зазначені вище, але супроводжують операції, які виконує даний банк. Служба банківського нагляду і раніше проводила оцінку ризиків, це проводить відділ безвиїзного моніторингу на основі економічних нормативів та системи CAMEL, яка складається з аналізу таких компонентів: капіталу, активів, менеджменту, доходів та ліквідності. Але здійснюючи дану оцінку вони визначають такі ризики, які вже настали, отримуючи лише фотокартку ситуації в банку, а не їх динаміку.

Новизною нового підходу є не оцінка тих ризиків, що вже настали, а оцінка ефективності системи управління ризиками, а також оцінка ризиків на макрорівні. Цей підхід застосовується в багатьох розвинутих країнах світу. Для української банківської системи це ще один суттєвий крок до досягнення основної мети банківського нагляду - захисту інтересів прав вкладників та кредиторів та до виконання принципів Базельського комітету. Але ще не вирішено багато практичних питань застосування даної оцінки у багатьох комерційних банках України, які на мій погляд є дуже важливими.

Так, для ефективного функціонування системи оцінки ризиків службою банківського нагляду необхідно розробляти компоненти оцінки ризиків банку в залежності від його розміру, операцій, наявності мереж відділень чи їх відсутності, структури банківської установи, організації служби внутрішньобанківського аудиту та системи внутрішнього контролю і інших факторів, які безпосередньо впливають на методику оцінки ризику. В багатьох банках України, які є невеликими за розмірами внутрішній контроль, покликаний оцінювати ризики на, які наражається банк можна сказати взагалі відсутній, тому запровадження системи ризик-менеджменту буде доволі ускладненим. Жорстка відповідальність за організацію внутрішнього контролю та ризик-менеджменту повинна бути покладена на керівництво банків.

Ще однією проблемою системи банківського нагляду є недостатнє використання незалежних аудиторів для нагляду за комерційними банками. Необхідно розробити ряд критеріїв для проведення незалежного аудиту комерційних банків, які охоплювали операції з підвищеним ризиком, що не тільки буде спрощувати роботу служби банківського нагляду, а й підвищить якість інспектування банків. Також незалежні аудитори, особливо міжнародні, мають величезний досвід в оцінці ризиків, тестуванні організації систем ризик-менеджменту та внутрішнього контролю в комерційних банках.

У багатьох країнах, що розвиваються, додатково застосовується модель публічної звітності. Застосування цього додаткового механізму стимулювання українських банків до покращення своєї діяльності з метою залучення клієнтів. Це також дозволило б скоротити втрати, які були спричинені тим, що проблемні банки продовжували рекламну компанію і приховували своє дійсне становище, нарощували клієнтську базу, чим збільшили негативний наслідок свого банкрутства.

Підводячи підсумки, слід підкреслити, що банківський нагляд знаходиться в постійному розвитку з розвитком банківського бізнесу та його глобалізацією. З постійним розвитком банківського бізнесу, банківських продуктів повинні змінюватись і методи оцінки ефективності банківської діяльності, методи та принципи регулювання

даної сфери економічної діяльності. Проте, введення нових механізмів повинно відбуватися усвідомлено, без обов'язкового автоматичного відкидання традиційних методів, які довели свою ефективність, та з врахуванням особливостей розвитку банківської системи в цілому та кожного окремого банку.

Список літератури:

1. Методичні вказівки з інспектування банків “Система оцінки ризиків” затверджене Постановою Правління НБУ від 15.03.2004 року № 104
2. Методичні вказівки “Організація та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України” схвалені Постановою Правління НБУ від 02.08.2004 року № 361
3. В.І. Грушко , С.М. Лаптев , О.С. Лобань , К.Є. Раєвський Л 72 Банківський нагляд : Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури , 2004. –264с.
4. Банковский контроль и аудит/ Сибирский институт финансов и банковского дела: Учеб. Пособие / Н.В. Фадейкина , Е.К. Болгова , М.Н. Скурихин , А.В. Брыкин ; Под общей редакцией д-ра экон. Наук, проф. Н.В. Фадейкиной .- М.: Финансы и статистика ,2002. 496 с.: ил.
5. Міщенко В.І., Яценюк А.П., Коваленко В.В., Коренева О.Г. Банківський нагляд: Навч. Посіб. – К.: Знання, 2004. –406 с. – (Вища освіта XXI століття).

В статті розглядаються сучасні моделі банківського надзора розвинутих країн світу. Проводиться аналіз розвитку банківського надзора на Україні, його структура і зміни з розвитком банківського бізнесу.

The modern models of bank supervision of the developed countries of world are examined in this article. The analysis of development of bank supervision is conducted in Ukraine, his structure and changes with development of bank business.